

DLA doktori értekezés tézisei

Bátori Éva

Richard Strauss műzsája, Pauline de Ahna

Témavezető: Kerékfy Márton PhD

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem

28-as számú művészet- és művelődéstörténeti tudományok besorolású
doktori iskola

Budapest

2022

I. Kutatási előzmények

Pauline de Ahna szoprán énekesnőt Richard Strauss feleségeként jegyzi az utókor. Pedig szerepe nem korlátozódott kizárólag a házastárséra, sokkal mélyebb és igen kevésbé feltárt a két művészember kapcsolata. Neki írja Strauss több mint 200 dalból álló daltermése nagy részét, róla mintázza számos operahősnőjének alakját, és vele él 55 évig olyan lelki társként, ami a 83 éves zeneszerzőt festői összeggésként a *Négy utolsó ének* (*Vier letzte Lieder*) megírására inspirálja.

Egyszer valaki megkérdezte tőlem a Zeneakadémia operaszakos hallgatójaként: „Mi a szerepálmód?” Meggyőződéssel mondtam a – koromat tekintve alighanem meghökkentő – választ: „A Marschallin”. Megadatott. Sőt csaknem az összes olyan Strauss-szerepet elénekelhettem, amelyre a hangom predesztinált. Később a dalénekléshez is Strauss-dalokon keresztül vezetett az utam, sőt mikor elkezdtem komolyan tanítani, rájöttem: ha Strauss-dalok interpretálásával ismertetem meg a növendékeimet, onnan előre egészen a kortárs zenéig, de vissza is a német *Lied* vonulatán Brahmsig, Schumannig és Schubertig alapvető stilisztikai ismeretek birtokába juthatnak.

Honnan ez a straussi tudás az énekhangról, honnan a női, asszonyi lélekről? Figyelmem újra és újra Pauline Strauss-de Ahnára irányult. A róla köztudatban élő kép igencsak negatív.

Lehetséges volna, hogy a századforduló egyik legjelentősebb zeneszerzője egy háрпиával, egy boszorkánnyal élt együtt 55 évet? Lehetséges lett volna csodálatos dalainak nagy részét neki komponálni, a későromantika jelentőségteljes és előremutató operairodalmának számos hősnőjének alakját róla mintázni?

Dolgozatommal szeretnék Pauline Straussról egy valamivel objektívebb kép kialakításához hozzájárulni.

II. Források

Pauline de Ahnáról írni elsősorban a Straussról szakirodalom és a tőle fennmaradt levelek, írások, nyilatkozatok alapján lehet. Számomra ezen források közül a legérdekesebb Strauss levelezése, legértékesebb Barbara A. Petersen: *Ton und Wort* című könyve és Katarina Hottmann: *Bühne und Ehe* című friss tanulmánya volt. Pauline Strauss-de Ahnától olyan forrásértékű dokumentumok, melyeken át bepillantást nyerhetnénk művészi és magánéletének körülményeibe, nem állnak rendelkezésünkre. Ezek a Strauss-család még élő, ma is Garmisch-ban lakó örököseinek a tulajdonában vannak, de ezeket még kutatási célra sem tették nyilvánossá. Ez alighanem a házaspár kívánsága volt, hiszen mint ahogy Strauss önéletrajzi operájában, az *Intermezzóban* írja: „Jogunk kell, legyen magánembereknek maradhatni.” („Man muß doch noch das Recht haben, Privatpersonen bleiben zu dürfen.”). Tehát

forrásként szolgálnak Richard Straussról szóló életrajzi könyvek, (többek között Ernst Krause, Matthew Boyden, Alan Jefferson) valamint meghatározó forrásként használható Strauss levelezéseinek gyűjteménye (Grasberger: *Der Strom der Töne trug mich fort*).

Sajnos hangfelvétel nem áll rendelkezésünkre Pauline Strauss énekesi kvalitásainak megismerésére. Azonban a Strauss által neki írt operaszerep (Freihild a *Guntram*ban) hangfekvésének elemzése, a neki írt dalok tanulmányozása, valamint a dalok egykor Pauline Strauss tulajdonában álló példányaiban fellelhető előadói bejegyzések (mindkettőjüktől), továbbá a korabeli sajtóban megjelent opera- és hangversenykritikák feldolgozása révén képet nyerhetünk Pauline hangi kvalitásáról.

Pauline Strauss-de Ahna személyiségének megismerésére a kortársak leírásain kívül végül forrásként használható maga az *Intermezzo* is.

III. Módszer

Dolgozatomat három fejezetre osztottam. Az első részben a rendelkezésre álló adatok alapján felvázoltam Pauline Strauss-de Ahna életrajzát, és igyekeztem a személyiségét árnyaltan bemutatni. A családi háttér ismeretében érthetővé vált számomra Pauline énekesi pályaválasztása és a szuverén életmódja.

Személyiségének jobb megértéséhez elengedhetetlen volt a századforduló nagy társadalmi változásai hatására, a nők a társadalomban elfoglalt helyének megváltozásáról tájékozódni. Fontos lehetőség volt számomra, hogy olvashattam a témáról 2018–20-ban publikált tanulmányokat, melyek megközelítése nagyban különbözik a múlt század végén írt életrajzi könyvektől.

A második fejezetben igyekszem minél több oldalról bemutatni Pauline de Ahna előadó-művészetét. Érintem énekesi tanulmányait, és ennek előzményeként a német énekoktatásban a 19. század második felében végbement nagy reformokat. Bemutatom operaénekesi és dalénekesi pályáját. Pauline Strauss énekesi karrierje alatt többek között gyökeresen átalakult a nyilvános koncertek szerkezete, kialakult a mai értelemben vett dalest, az opera világában pedig nagy szerephez jutott a *Sprechgesang*. Ezek természetesen alapvetően befolyásolták az énekesnő karrierjének alakulását, nem utolsósorban azt is lehetővé tették, hogy dalénekesként gyakorlatilag egy második karriert fusson be. Ebben a fejezetben megpróbáltam betekintést nyújtani férjével közös előadóművészi tevékenységükön, a neki írt operán és dalokon keresztül Pauline hangai adottságainak ismeretébe.

Értekezésem harmadik fejezetében Pauline mint múzsa jelenik meg, ahol is már nem a hangja, hanem a személyisége

ihleti meg férjét. Straussra alkotóként is nagy hatással volt felesége karakteres jelleme. Lényének fejlődése, mint egy portré, mintául szolgál a nagy straussi operahősök karakterének legnagyobb plasztikussággal való zenei lefestéséhez és színpadi megformálásához. A *Frau ohne Schatten* Färberinjét vagy Christine Storch, az *Intermezzo* főhősnőjét Strauss egyértelműen feleségéről mintázta. De nemcsak operáiban, hanem a szimfonikus költeményekben is kimutatható Pauline Strauss egyéniségének jelenléte, így a *Heldenleben*ben és *Symphonia Domestica*ban. Operaénekesként természetesen elsősorban az *Intermezzo* Christinéjének elemzésére fordítottam elsősorban a figyelmem.

IV. Eredmény

Reményeim szerint kutatásaim eredményeként átfogóbb képet kaphatunk Pauline de Ahnáról, Richard Strauss feleségéről, mint az ő muzsikustársáról, műzsájáról, mint a századforduló kimagasló operaénekesnőjéről és a straussi dalok ihletett előadójáról. Magánéletét vizsgálva, személyén keresztül bepillantást nyerhetünk a nő a társadalomban elfoglalt helyének a 19. század végén és a 20. század első felében végbement nagy változásairól.

Betekintést nyerünk ennek a történelmileg és kulturálisan is igen jelentős korszaknak, a századfordulónak a vokális komolyzenére gyakorolt hatásába.

Hangi adottságait, előadóművészi tehetségét megismerve közelebb kerülhetünk a straussi vokális zene és a századfordulón az előadóművészetben bekövetkezett nagy változások megértéséhez.

Mindvégig előadóművészként vizsgálódtam, akár Freihild vagy Christine szerepét, akár a Strauss által Paulinének írt dalokat, a kettejüktől fennmaradt előadói bejegyzéseket, akár a koncertjeikről szóló leírásokat, kritikákat elemeztem. Munkámon keresztül többek között olyan irodalmakkal is megismerkedtem, mint Paul von Schilhawsky: *Wege zur Liedinterpretation*, mely bár szorosán nem tartozik értekezésem témájához, újszerű, előadó-központú elemzési szemléletével a jövőben saját előadóművészi és tanári munkámat is nagyban segítheti.

V. Az értekezés tárgyköréhez kapcsolódó magyarországi tevékenység dokumentációja

2010-től a Magyar Állami Operaházban folyamatosan énekelt Richard Strauss szerepek: Chrysothemis (*Elektra*), Marschallin (*Der Rosenkavalier*), Primadonna/Ariadné (Ariadne auf Naxos)

Dalestek az utóbbi évekből:

2019. december 19. Magyar Rádió Márványterme

Clara Schumann és Robert Schumann, valamint Richard Strauss Pauline de Ahnának írt dalai

2021. március 3. Magyar Rádió Márványterme

Dalest zeneszerzőnők műveiből. Az elhangzó dalok közt a későromantikát képviselő Alma Mahler-dalok is szerepeltek.

2021. október 20. SZTE Rektori Hivatal-koncertterem

Hölgyek és a dalirodalom. A daldélutánon a romantika és a későromantika, benne Strauss és Mahler dalai hangoztak el.

2021. október 30. Budapest Eiffel Műhelyház

Daldélután sorozat: Komponisták és asszonyaik

A daldélutánon a romantika és a későromantika, benne Strauss és Mahler dalai hangoztak el.